

ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΝΗΜΗ ΙΙ

*Ι. Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη,
Χρ. Μπάκα*

Γ. ΜΕΛΕΤΕΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ,
ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ,
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΝΕΣΤΩΡ Ε. ΚΟΥΡΑΚΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ 1996

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΟΔΟ

(Με αφορμή τις ρυθμίσεις του Ν. 2298/1995)*

ΝΕΣΤΟΡΑ Ε. ΚΟΥΡΑΚΗ

1. Το θέμα που θα μας απασχολήσει εδώ είναι οι δυνατότητες βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος μέσα από τη νομοθετική οδό. Ήδη όμως εξ αρχής ανακύπτουν δυο κρίσιμα ερωτήματα ή - καλύτερα- δύο βασικές αντιρρήσεις ως προς την ίδια την επιλογή αυτού του θέματος. Πρώτον, ερωτάται εάν είναι δυνατή η βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος τη στιγμή κατά την οποία οι πάντες παραδέχονται την αποτυχία του τόσο σε θεωρητικό-θεσμικό επίπεδο, όσο και από καθαρά πρακτική άποψη. Το σύνηθες επιχείρημα που προβάλλεται εδώ είναι ότι αποτελεί ματαιοπονία, ιδίως υπό τις παρούσες θλιβερές συνθήκες κράτησης των Ελληνικών φυλακών, να θέλουμε να βελτιώσουμε έναν κρατούμενο, να τον ηθικοποιήσουμε και να τον επανεντάξουμε σε μια κοινωνία ελευθέρων ανθρώπων, όταν, για να επιτύχουμε τον σκοπό αυτό, υποχρεώνουμε τους κρατούμενους να ζούν υπό καθεστώς ανελευθερίας και συγχρωτισμού με κάθε είδους εγκληματίες. Δεύτερον, ερωτάται επιπλέον εάν, εν πάση περιπτώσει, μπορεί να επιτευχθεί μια τέτοια βελτίωση με βασικό άξονα τα νομοθετικά μέτρα, ενώ είναι γνωστό ότι εκείνο που κυρίως λείπει για την εύρυθμη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος είναι η υλικοτεχνική υποδομή, η αναβάθμιση - αύξηση του προσωπικού των φυλακών και, γενικά, η εξασφάλιση οικονομικών πόρων.

2. Και οι δύο αυτές αντιρρήσεις είναι στον πυρήνα τους εύστοχες. Ασφαλώς

* Επεξεργασμένο κείμενο ομιλίας που παρουσιάστηκε ως εισήγηση την 26.5.1995 στην Αθήνα κατά τη διάρκεια επιστημονικής ημερίδας με θέμα «Το σωφρονιστικό σύστημα, η αυτοαναίρεση ενός θεσμού». Η ημερίδα διοργανώθηκε από το «Ελληνικό Τμήμα της Ευρωπαϊκής Ομάδας για τη Μελέτη της Απόκλισης και του Κοινωνικού Ελέγχου».

και θα πρέπει να καταδικάσουμε τον θεσμό της φυλακής ως αποτυχημένο, αναποτελεσματικό, «αυτοαναιρούμενο» και ασύμβατο με τις ανθρωποκεντρικές αντιλήψεις της δημοκρατικής κοινωνίας στην οποία ζούμε. Και είναι επίσης βέβαιο ότι οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που επιχειρούνται χωρίς να συντρέχουν εκ των προτέρων οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή τους, καταλήγουν τελικά να είναι ουτοπικές και να θυμίζουν τις ωραίες αλλά άνυδρες κρήνες στα αρχαία Ἄβδηρα. Από την άλλη όμως πλευρά, για να ξεκινήσουμε από την τελευταία αυτή αντίρρηση, πολλές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις δεν έχουν ανάγκη σπουδαίας υλικοτεχνικής υποδομής, επάρκειας προσωπικού ή πακτωλού χρημάτων για την πραγματοποίησή τους, αρκεί να στηρίζονται σε μίαν ορθή μελέτη του προβλήματος και σε αποφασιστικότητα για την προώθηση των εφικτών λύσεων που προκύπτουν από τη μελέτη αυτή. Ο θεσμός των τακτικών αδειών που παρέχονται στους κρατούμενους από το 1989 αποτελεί, πιστεύω, παρά τις, ενίοτε, άστοχες χορηγήσεις αδειών σε βαριές περιπτώσεις εγκληματιών, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας ανέξοδης νομοθετικής πρωτοβουλίας. Επίσης, ως προς την αντίρρηση για την αναγκαιότητα ή μη του θεσμού της φυλακής, ανακύπτει πάντοτε το καίριο ερώτημα για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε διαφορετικά να προφυλάσσεται μια κοινωνία από τα μέλη της εκείνα που δημιουργούν με τις πράξεις τους σοβαρό κίνδυνο στην κοινωνική συμβίωση - ερώτημα που έως τώρα δεν έχει απαντηθεί ικανοποιητικά.

3. Με τα δεδομένα αυτά, εκείνο που πρέπει υπό τις παρούσες συνθήκες να γίνει είναι, νομίζω, να περιορίσουμε και να συρρικνώσουμε τον θεσμό της φυλακής σ' ένα ελάχιστο πλαίσιο, με παράλληλο σεβασμό της προσωπικότητας του κρατουμένου. Με άλλα λόγια, πριν προχωρήσουμε στο χτίσιμο μιας νέας φυλακής ή στη θέσπιση ενός νέου σωφρονιστικού νόμου, πρέπει να βεβαιωθούμε, ως Πολιτεία και Κοινωνία, ότι έχουμε εξαντλήσει όλες τις δυνατότητες που υπάρχουν για να ελαχιστοποιήσουμε τις κοινωνικές αιτίες του εγκλήματος, να αποκλιμακώσουμε δραστικά την ποινική καταστολή σε νομοθετικό και δικαστικό επίπεδο, να περιορίσουμε στη φυλακή μόνον εκείνους των οποίων οι πράξεις δημιουργούν πραγματικό κίνδυνο για την κοινωνία και να πάρουμε, επιπλέον, όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε η διαμονή των ανθρώπων αυτών μέσα στη φυλακή να γίνεται υπό συνθήκες αξιοπρέπειας και ωφέλειας γι' αυτούς. Μόνο με αυτές τις προϋποθέσεις έχω τη γνώμη ότι μπορούμε να ανεχθούμε την ύπαρξη του θεσμού της φυλακής για ορισμένο ακόμη χρόνο και έως ότου η ανθρώπινη διάνοια επινοήσει έναν άλλο, καλύτερο τρόπο προστασίας της κοινωνίας από σοβαρά εγκλήματα.

4. Ειδικότερα, όσον αφορά τα σωφρονιστικά νομοθετήματα, αυτά θα πρέπει,

όπως σημειώθηκε ήδη, να στηρίζονται σε ορθό σχεδιασμό και αποφασιστικότητα κατά την πραγμάτωσή τους, να διέπονται δηλ. από πνεύμα ορθολογισμού, δικαιοκρατίας (με την έννοια της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του κρατουμένου, όπως και εκείνων του θύματος), οργανωτικότητας και ρεαλισμού ως προς το τι επιδιώκουμε κάθε φορά. Συμβαίνει όμως αυτό, άραγε, στην πράξη; Μπορούμε δηλ., άραγε, να υποστηρίξουμε ότι τα νομοθετήματα σωφρονιστικού χαρακτήρα που θεσπίζονται κατά καιρούς από την Ελληνική Πολιτεία εμφανίζουν αυτές τις ιδιότητες; Ασφαλώς η απάντηση ποικίλλει ανάλογα με το νομοθέτημα και τους συντάκτες του. Γενική είναι ωστόσο η διαπίστωση ότι κατά τα τελευταία χρόνια, ιδίως από το 1989 και μετά, οπότε θεσπίσθηκε ο Κώδικας Μεταχείρισης Κρατουμένων (ν. 1851/1989) και ψηφίσθηκε ο ν. 1941/1991, στον χώρο της σωφρονιστικής νομοθεσίας παρατηρούνται δύο αντίρροπες τάσεις:

5. Υπάρχει έτσι από τη μια πλευρά η τάση για «άνοιγμα» των φυλακών, δηλ. για αποσυμφόρησή τους από μικρής - μέσης βαρύτητας εγκληματίες (καταδίκους και υποδίκους), π.χ. με θέσπιση ή ενίσχυση «εξω-ιδρυματικών» ποινών, και για παροχή ουσιαστικών δυνατοτήτων επικοινωνίας με την κοινωνία όσων τελικά εγκλείονται στη φυλακή. Ενδιαφέροντα παραδείγματα τέτοιου είδους ρυθμίσεων, που εισήχθησαν κυρίως με τους ν. 1851/1989, 1941/1991, 1968/1991, 2145/1993, 2172/1993 και 2207/1994, είναι μεταξύ άλλων και τα ακόλουθα:

Η υιοθέτηση, από τον ν. 1941/91, των θεσμών της κοινοφελούς εργασίας (ήδη ά. 82 παρ. 6 επ. ΠΚ) και της υφ' όρον αναστολής υπό επιτήρηση (ήδη ά. 100 Α ΠΚ), η παροχή δυνατότητας στο δικαστήριο για μείωση του ποσού της μετατροπής ενός οικονομικά αδύναμου καταδικαζόμενου μέχρι του ενός τρίτου του κατώτατου ορίου (ν. 1941/91 και ήδη ά. 82 παρ. 3), η σχεδόν υποχρεωτική μετατροπή ενός υπολοίπου ποινής μέχρι δύο ετών σε χρηματική ποινή (αρχικά ν. 2145/93 και έπειτα ν. 2207/94: ήδη ά. 82 παρ. 2. 6' ΠΚ), η σχεδόν υποχρεωτική, επίσης, αναστολή εκτέλεσης της ποινής μέχρι δύο ετών για μη καταδικασθέντες προηγουμένως εγκληματίες (αρχικά ν. 1941/91 και έπειτα ν. 2207/94 - ήδη ά. 99 παρ. 1 ΠΚ), η επέκταση της δυνατότητας από το δικαστήριο να χορηγεί αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό όρους για καταδίκες 2-3 ετών, ή ακόμη και για καταδίκες 3-5 ετών, αλλά, στη δεύτερη περίπτωση, υπό την επιμέλεια και επιτήρηση επιμελητή κοινωνικής αρωγής (ν. 2207/94 - ήδη ά. 100 παρ. 1 και 100 Α παρ. 1 ΠΚ), η θέσπιση και διεύρυνση του θεσμού των αδειών (ά. 52 επ. ν. 1851/89, κυρίως όπως διαμορφώθηκε αρχικά με τον ν. 2145/93 και έπειτα με τον ν. 2207/94 και τον ν. 2298/95), η μείωση του ελάχιστου χρόνου έκτισης της ποινής για της υφ' όρον απόλυση από 2/3 σε 3/5, η θέσπιση μιας οιονεί υποχρεωτικότητας της υφ' όρον απόλυσης μετά τον

χρόνο αυτόν (αρχικά ν. 1941/91 και έπειτα ν. 2172/93 και 2207/94 - ήδη ά. 105 επ. ΠΚ, βλ. και ά. 129 ΠΚ), η συγκεκριμενοποίηση και ο περιορισμός των περιπτώσεων για επιβολή προσωρινής κράτησης (ν. 2207/94 και ήδη ά. 282 ΚΠΔ) κ.λπ.

6. Η τάση αυτή για «άνοιγμα» της φυλακής υπήρξε πιστεύω επιβεβλημένη όχι μόνο λόγω της γενικότερης αποτυχίας που, όπως αναφέρθηκε, έχει σημειώσει ο θεσμός της φυλακής στην (επανα)κοινωνικοποίηση των εγκληματιών, αλλά και λόγω μιας νέας, ανθρωπιστικότερης αντίληψης που εδραιώθηκε μεταπολεμικά ως προς τη στάση που πρέπει να τηρεί μια κοινωνία απέναντι στους παραβάτες του νόμου. Βέβαια, είναι γεγονός ότι η τάση αυτή ενδυναμώθηκε στη χώρα μας και από καθαρά πρακτικούς λόγους, όπως η υπερπλήρωση των φυλακών με μικροεγκληματίες (πράγμα που οδηγεί σε εγκληματικές «καριέρες», αδρανοποίηση προγραμμάτων απασχόλησης, απαράδεκτες συνθήκες κράτησης και στάσεις κρατουμένων) και η επιδίωξη από το Κράτος δημοσιονομικού οφέλους (π.χ. μέσω θεσμού της μετατροπής κατ' ά. 82 ΠΚ). Οι επισημάνσεις όμως αυτές πιστεύω ότι αφορούν παρενέργειες ή απλές συγκυρίες συνδεδεμένες με την εφαρμογή της τάσης για «άνοιγμα» της φυλακής και δεν μειώνουν κατά κανένα τρόπο τη σημασία της ίδιας της τάσης, που ασφαλώς πρέπει να αξιολογείται θετικά μέσα σ' ένα σύγχρονο κράτος δικαίου και πρόνοιας, ιδίως όταν το κράτος αυτό πρέπει να λάβει μέτρα για άτομα με προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού.

7. Περισσότερο προβληματική εμφανίζεται η δεύτερη (αντίρροπη) τάση που διέπει πολύ συχνά τα σωφρονιστικά μας νομοθετήματα και που αφορά τον τρόπο κατάρτισης και εφαρμογής τους. Κύρια διαπίστωση, από την άποψη αυτή, είναι ότι τα σωφρονιστικά (όπως, ατυχώς, και τα περισσότερα άλλα) νομοθετήματα στην πλειονότητά τους συντάσσονται εκ του προχείρου και εφαρμόζονται (όταν εφαρμόζονται) εκ των ενόντων. Ειδικότερα, θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει τέσσερα προβλήματα στη θέσπιση σωφρονιστικών ρυθμίσεων, ιδίως από το 1989 και μετέπειτα, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση στις ρυθμίσεις του πρόσφατου ν. 2298/95:

8. Πρώτο πρόβλημα είναι η ψήφιση σωφρονιστικών νομοθετημάτων που διαπνέονται μεν από υψηλές ιδέες και μεγαλεπήβολα οράματα, αλλά που στερούνται ρεαλισμού. Συνήθως δηλ. προωθούνται νομοσχέδια που έχουν συνταχθεί κάτω από ένα ευρύτερο ιδεολογικό πρίσμα και κατ' εφαρμογή γενικότερων αρχών, αλλά χωρίς να συνεκτιμώνται οι πρακτικές δυσχέρειες από την εφαρμογή αυτών των διατάξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας ανεφάρμοστης ρύθμισης αποτελεί, σύμφωνα και με την ομόφωνη Έκθεση της Διακομματικής Επιτροπής της Βουλής για τις Ελληνικές Φυλακές (1994, σελ. 30), η διάταξη

του ά. 74 του ισχύοντος Κώδικα Μεταχείρισης των Κρατουμένων. Κατ' αυτήν, η εργασία των κρατουμένων στις φυλακές θα πρέπει να «αμείβεται σύμφωνα με τις διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας που ισχύει για τους εργαζόμενους γενικά», πράγμα που σημαίνει ότι εάν η διάταξη αυτή εφαρμοζόταν κατά τη θέση σε ισχύ του εν λόγω Κώδικα το 1989, η δαπάνη αμοιβής των κρατουμένων εκείνη την εποχή θα ξεπερνούσε τα 682 εκατ. δρχ. (εκτιμήσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης που είχαν ως επακόλουθο να έχει τεθεί σε αναστολή μέχρι σήμερα [ά. 16 παρ. 13 ν. 2298/95] ολόκληρο το κεφάλαιο περί εργασίας του Κώδικα αυτού και στη θέση του να ισχύουν οι αναχρονιστικές διατάξεις του Σωφρονιστικού Κώδικα 1967). Άλλο παρεμφερές παράδειγμα είναι εκείνο του Κέντρου που προβλεπόταν στο άρθρο 15 του Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων, για προσανατολισμό και παρατήρηση των κρατουμένων. Έπειτα από αλληπάλληλες αναστολές στην έναρξη ισχύος της, η διάταξη αυτή καταργήθηκε και τυπικά με το ά. 10 παρ. 11 ν. 2298/95, προφανώς διότι έγινε επιτέλους αντιληπτό ότι το κέντρο αυτό, στηριγμένο σε παρωχημένες σωφρονιστικές αντιλήψεις της δεκαετίας του '60, δεν είχε πλέον νόημα ύπαρξης και χρηματοδότησης.

9. Δεύτερο πρόβλημα, συναφές με το προηγούμενο, είναι η έλλειψη ενός ολοκληρωμένου σωφρονιστικού προγράμματος και μιας αντίστοιχης συνέχειας στη χάραξη της σωφρονιστικής πολιτικής. Ακόμη και η απλή αλλαγή ενός Υπουργού Δικαιοσύνης της ίδιας κυβέρνησης σηματοδοτεί την εγκατάλειψη των στόχων ή και των εν εκτέλεση έργων που είχαν ήδη ξεκινήσει και την υιοθέτηση νέας πορείας, πολλές φορές αντίθετης με την προηγούμενη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας παλινωδίας είναι, νομίζω, οι ρυθμίσεις με τις οποίες εισήχθη από τον Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων του 1989 ο θεσμός του Δικαστή και του Δικαστηρίου Εκτέλεσης Ποινών. Κύριες αρμοδιότητες του μεν πρώτου (Δικαστή) προβλέφθηκε να είναι η συμμετοχή σε τριμελείς επιτροπές για τη χορήγηση της πρώτης άδειας (ά. 55 παρ. 1) και για την εισαγωγή κρατουμένων σε κέντρο ημιελεύθερης διαβίωσης (ά. 59 παρ. 2), του δε δεύτερου (Δικαστηρίου) η κρίση επί προσφυγών κρατουμένων κατ' αποφάσεων της σωφρονιστικής αρχής για θέματα προσβολής των δικαιωμάτων τους ή παρανόμων ενεργειών σε βάρος τους από μέλη του προσωπικού των φυλακών (ά. 5 παρ. 2· βλ. επίσης ά. 90 παρ. 7, 65 παρ. 5, 59 παρ. 3 Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων). Στην πράξη, όμως, ήδη με τη θέση σε ισχύ αυτού του Κώδικα το 1989, ορίστηκε με μεταβατική διάταξη (ά. 121 παρ. 1) ότι όπου αναφέρονται το Δικαστήριο και ο Δικαστής Εκτέλεσης Ποινών, τις αρμοδιότητές τους ασκούν αντίστοιχα το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών και ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών του τόπου έκτισης της ποινής (ά. 121 παρ. 1). Ο θεσμός, όπως ήταν φυσικό, ατόνισε και περίπου αχρηστεύθηκε, με επακόλουθο να εκδοθεί την

3.8.1990 εγκύκλιος του Υπουργού Δικαιοσύνης για προσέλευση των εισαγγελέων στη φυλακή επί 2-3 ώρες καθημερινά, πράγμα όμως το οποίο επίσης δεν είχε αποτέλεσμα λόγω του γενικότερου φόρτου εργασίας των εισαγγελικών λειτουργών. Με τον νέο νόμο 2298/95 το νομοθετικό αυτό καθεστώς άλλαξε εκ νέου: Πολλές αρμοδιότητες των διευθυντών της φυλακής ανέλαβε πλέον να ασκεί ένα τριμελές συμβούλιο φυλακής, αποτελούμενο από τον διευθυντή, ένα ψυχολόγο ή κοινωνικό λειτουργό και ένα ειδικό επιστήμονα της φυλακής (ά. 9 και 10 παρ. 13: κυρίως θέματα αγωγής, εκπαίδευσης και επικοινωνίας κρατουμένων), ενώ σε περιπτώσεις συναφείς με τα δικαιώματα του κρατουμένου (χορήγηση αδειών, καθορισμός εργασίας, επιβολή σοβαρών πειθαρχικών κυρώσεων κ.λπ.: ά. 10 παρ. 3,4,8,10), το συμβούλιο αυτό πλαισιώνεται επίσης από τον εισαγγελέα, ως πρόεδρο (στη θέση του Δικαστή Εκτέλεσης Ποινών), και από τον αρχαιότερο κοινωνικό λειτουργό της φυλακής (ά. 10). Η δημιουργία αυτών των επιτροπών κατακρίθηκε κατά τη συζήτηση του νέου νόμου στη Βουλή ακόμη και από βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος, όπως ο Βασίλης Κεδίκογλου, που υπεγράμμισε ότι διοίκηση από συλλογικό όργανο δεν γίνεται και ότι το να αποφασίζει μια επιτροπή αντίκειται σε βασικές αρχές διοίκησης μίας οποιασδήποτε μονάδας, είτε αυτή είναι του Δημοσίου είτε αυτή είναι του ιδιωτικού Τομέα (27.2.95, Πρακτικά Βουλής, σελ. 4107 - 6λ. και σελ. 4085, 4094). Υπάρχουν βέβαια κάποιες ελπίδες ότι οι νέες πενταμελείς επιτροπές υπό τον Εισαγγελέα θα έχουν καλή εξέλιξη, δεδομένου ότι σύμφωνα με άλλες διατάξεις του ιδίου νόμου (ά. 5 παρ. 6), καθιερώνεται πλέον ρητά και στον Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων η εισαγγελική εποπτεία του ά. 572 ΚΠΔ για την έκτιση ποινών κατά της ελευθερίας και επιπλέον προβλέπεται ότι οι εισαγγελείς που θα ορισθούν για τις τέσσερις μεγάλες φυλακές της χώρας (Κορυδαλλός, Διαβατά Θεσ/νίκης, Πάτρα, Λάρισα) θα εγκατασταθούν στο σωφρονιστικό κατάστημα της περιφέρειάς τους, απαλλασσόμενοι κατά τη διάρκεια της θητείας τους από τα λοιπά καθήκοντά τους. Οι εισαγγελικές όμως αυτές αρμοδιότητες, που άλλωστε είναι ιδιαίτερα περιορισμένες σε σύγκριση με εκείνες των γάλλων ή ιταλών δικαστών εκτέλεσης ποινών**, καθώς και το πολυπρό-

** Ας υπομνησθεί ότι στη Γαλλία ο δικαστής Εκτέλεσης Ποινών έχει μίαν ευρύτατη σειρά καθηκόντων, που κλιμακώνεται από διατύπωση γνώμης ως προς την τοποθέτηση και μεταγωγή κρατουμένων σε δεδομένο κατάστημα κράτησης, έως την απασχόληση κρατουμένων σε εργασίες εκτός φυλακής, την παροχή σ' αυτούς ημιελευθερίας, άδειας με συνοδεία και τακτικής άδειας, ύφ' όρον απόλυσης για ποινές συνολικής διάρκειας μέχρι τριών ετών (για μεγαλύτερες ποινές αποφασίζει το Υπουργείο Δικαιοσύνης μετά από πρόταση του δικαστή Εκτέλεσης Ποινών), μείωσης της ποινής και ευεργετήματος για τμηματική έκτιση της ποινής,

σωπο των επιτροπών, απαρτιζομένων μάλιστα από πρόσωπα που εργάζονται μέσα στην ίδια τη μικροκοινωνία της φυλακής, θα οδηγήσουν, φοβάμαι, τελικά τον νέο θεσμό σε απονεύρωση και δεν θα συντελέσουν ούτε στην κάθαρση, ούτε στη διαφάνεια, ούτε και στον συνεχή έλεγχο των όσων παρανομιών μπορεί να διαπράττονται από τα διάφορα κυκλώματα της φυλακής, όπως προφανώς ήταν ο σκοπός του νομοθέτη.

10. Τρίτο πρόβλημα είναι η έλλειψη θαρραλέου ανακαινιστικού πνεύματος στα περισσότερα σωφρονιστικά νομοθετήματα. Χαρακτηριστικό και εδώ παράδειγμα είναι η «νέα» ρύθμιση για τα Ιδρύματα Ανηλίκων και τις Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων, που θεσπίστηκε με τα άρθρα 17 και 18 ν. 2298/95. Ιδίως το άρθρο 17, όπως ορθά επισημάνθηκε από βουλευτή της Αντιπολίτευσης, την Άννα Ψαρούδα - Μπενάκη (15.3.1995, Πρακτικά Βουλής, σελ. 4330), στην ουσία έχει ελάχιστες διαφορές σε σχέση με τον καταργηθέντα, ως προς τις αντίστοιχες διατάξεις του, προπολεμικό νόμο 2724/40. Μάλιστα διατηρήθηκαν και οι αναχρονισμοί του παλαιού νόμου, αφού ορίζεται και πάλι ότι ως ανήλικοι για την εφαρμογή του νόμου νοούνται πρόσωπα ηλικίας 7 έως και 18 ετών, ενώ κατά το άρθρο 121 ΠΚ ως ανήλικοι για την εφαρμογή των αναμορφωτικών μέτρων θεωρούνται όσοι έχουν ηλικία 7 έως και 17 ετών. Αλλά οι αντιφάσεις

έλεγχο της εκπλήρωσης των όρων ενός καταδικασθέντος υπό επιτήρηση ή καταδικασθέντος σε ποινή κοινωφελούς εργασίας ή υφ' όρον απολυθέντος κ.λπ. Βεβαίως, στην άσκηση όλων αυτών των αρμοδιοτήτων, τον δικαστή εκτέλεσης ποινών επικουρούν, κατά περίπτωση, η υπηρεσία των κοινωνικών λειτουργών και η λεγόμενη επιτροπή εκτέλεσης ποινών, που έχει όμως μόνο γνωμοδοτικό χαρακτήρα, προεδρεύεται από τον δικαστή και απαρτίζεται από τον εισαγγελέα, τον διευθυντή της φυλακής, τον αρχιφύλακα, τους κοινωνικούς λειτουργούς, τον ιατρό, τον ψυχίατρο και άλλους. Επίσης ο δικαστής μετέχει της επιτροπής εποπτείας της φυλακής, που ασχολείται με θέματα καθαριότητας, διατροφής, εργασίας, εκπαίδευσης, πειθαρχίας κ.λπ. της φυλακής και δέχεται σε ακρόαση τους κρατούμενους χωρίς την παρουσία άλλων. Ο δικαστής εκτέλεσης ποινών είναι, έτσι, στο γαλλικό δίκαιο, αυτός που εποπτεύει αλλά και προστατεύει τους κρατούμενους, ενώ ο ρόλος του αυτός συνεχίζεται, όπως είδαμε, και μετά την προσωρινή έξοδο του κρατούμενου από τη φυλακή (ά. 720-1 επ. γαλλ. ΚΠΔ). Στην Ιταλία, αντίθετα, ο δικαστής εκτέλεσης ποινών ως μονομελές όργανο έχει περιορισμένες αρμοδιότητες (κυρίως επιλαμβάνεται θεμάτων εργασίας και πειθαρχίας των κρατουμένων), ενώ τον βασικό ρόλο σε ζητήματα κατ' οίκον κράτησης, ημieleυθερίας, υφ' όρον απόλυσης, μείωσης της ποινής κ.λπ. διαδραματίζει το δικαστήριο επίβλεψης (ποινών), που απαρτίζεται από όλους τους τοπικά αρμόδιους δικαστές εκτέλεσης ποινών και από σωφρονιστικούς εμπειρογνώμονες (συμβούλους εκπαίδευσης, ψυχολόγους κ.λπ.) (ά. 69 επ. Σωφρονιστικού Κανονισμού της 10.10.1986).

αυτές είναι μικρής σημασίας εμπρός στη διαιώνιση ενός θεσμού που φαίνεται πλέον από καιρό να έχει ολοκληρώσει την τροχιά του. Στη θέση των ιδρυμάτων ανηλίκων θα έπρεπε, σύμφωνα με την Έκθεση της Διακομματικής Επιτροπής της Βουλής (σελ. 43) «να οργανωθεί περισσότερο ο θεσμός των αναδόχων και υποκαταστάτων οικογενειών, έστω και με χρηματοδότηση» (τούτο επισημάνθηκε άλλωστε και στη Βουλή: 15.3.1995, Πρακτικά της Βουλής, σελ. 4329), «ή, αν θέλουμε ιδρύματα, τότε να τα οργανώσουμε κατά το παράδειγμα των «χωριών SOS», με δημιουργία δηλ. θετών γονέων, παροχή εκπαίδευσης από ειδικά εκπαιδευμένους δασκάλους και μέχρι ενός βαθμού ημιελεύθερη διαβίωση». Τίποτε απ' όλα αυτά δεν έγινε. Απλώς οι παλαιές διατάξεις μεταγλωττίστηκαν στη δημοτική γλώσσα, συντομεύθηκαν και απέκτησαν καινούργιο, «σύγχρονο» προσωπίο.

11. Τέταρτο πρόβλημα είναι η εκ συστήματος μη έκδοση των αποφάσεων ή διαταγμάτων που απαιτούνται για την πραγμάτωση ενός θεσμού και η μη έκδοση ενημερωτικών εγκυκλίων, κυρίως προς τους εφαρμοστές του νόμου, ώστε να ενημερωθούν για όλες τις επελεθούσες τροποποιήσεις και για τον τρόπο ερμηνείας των νέων διατάξεων. Πρόκειται βέβαια για μια παλαιά ασθένεια της διοίκησης, που ενίοτε υποκρύπτει ίσως και κάποια ενσυνείδητη διάθεση του νομοθέτη για πρόσκαιρο εντυπωσιασμό του κοινού με ωραίους νόμους - πυροτεχνήματα χωρίς δυνατότητα υλοποίησης (π.χ. ο νόμος 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος, του οποίου τα περισσότερα προεδρικά διατάγματα δεν έχουν έως τώρα εκδοθεί). Ωστόσο, στη σωφρονιστική νομοθεσία το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα σύνθητες, ακόμη και όταν πρόκειται για ρυθμίσεις εφαρμόσιμες στην πράξη χωρίς μεγάλη οικονομική επιβάρυνση. Έτσι, ο θεσμός της κοινωφελούς εργασίας θα μπορούσε να είχε λειτουργήσει και στη χώρα μας από το 1991 με μικρή δαπάνη, κυρίως δηλ. με την εποπτεία Εισαγγελέα (ά. 1 παρ. 8 ν. 2145/93) και με τον συντονισμό της κοινωφελούς εργασίας από ασκούμενους δικηγόρους, κοινωνικούς λειτουργούς κ.λπ. (ά. 18 ν. 1941/91), αλλά μέχρι σήμερα παρέμεινε στα χαρτιά, προφανώς από έλλειψη καλής οργάνωσης των αρμοδίων κρατικών υπηρεσιών ή/και πολιτικής βούλησης των επικεφαλής κυβερνητικών στελεχών να προχωρήσουν στην έκδοση των υπουργικών αποφάσεων που προβλέπονται στο ά. 82 παρ. 8 εδ. δ' ΠΚ. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί γενικότερα για τον θεσμό των επιμελητών κοινωνικής αρωγής, κατ' ά. 29 ν. 1941/91 (πρβλ. τον αντίστοιχο αγγλοσαξωνικό θεσμό των probation officers), με την ενεργοποίηση του οποίου θα καθίστατο επιτέλους εφικτό να λειτουργήσουν αποτελεσματικά θεμελιώδεις θεσμοί, όπως η υπ' όρον αναστολή υπό επίτηρηση, η υπ' όρον απόλυση και, βεβαίως, η κοινωφελής εργασία. Και εδώ όμως παρατηρείται μια αδικαιολόγητη αδράνεια, που εξηγείται ίσως και από το γεγονός ότι η σύνταξη των υπουργικών αποφάσεων για τους επιμελητές κοινωνικής

αρωγής είχε σχεδόν ολοκληρωθεί όταν, κακή τη τύχη, ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης έφυγε και ο νέος δεν θέλησε (ή δεν ήξερε) να δώσει συνέχεια στο έργο του προηγούμενου... Εξάλλου, από έλλειψη ενημέρωσης ή άλλους γραφειοκρατικούς λόγους πολλές διατάξεις νόμων απλούστατα δεν εφαρμόζονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι εδώ το ά. 99 παρ. 2 ΠΚ, που θεσπίστηκε με τον ν. 1941/91 και παρέχει τη δυνατότητα στο Δικαστήριο, εφόσον πρόκειται για αλλοδαπούς που καταδικάζονται σε ποινή φυλάκισης μέχρι 3 ετών, να διατάξει την επ' αόριστον αναστολή εκτέλεσης της ποινής τους και την εν συνεχεία απέλαση των αλλοδαπών από τη χώρα. Στην πράξη η διάταξη αυτή, που ασφαλώς θα βοηθούσε αποφασιστικά στην αποσυμφόρηση των φυλακών μας από μικροποινίτες αλλοδαπούς (π.χ. καταδικασμένους για παράνομη διαμονή ή παράνομη εργασία), ελάχιστα έχει τύχει εφαρμογής από τα δικαστήρια, ίσως λόγω ελλιπούς ενημέρωσης των αρμοδίων αρχών ή και λόγω ενός αδικαιολόγητα αυστηρού τρόπου ερμηνείας της διάταξης.

12. Αν ήθελε κανείς να συνοψίσει, έπειτα από όσα σημειώθηκαν παραπάνω, τα τέσσερα προαπαιτούμενα, με τα οποία ένα σωφρονιστικό νομοθέτημα θα μπορούσε να γίνει λειτουργικό και αποτελεσματικό, θα χρησιμοποιούσε, νομίζω, το τετράπτυχο: Περισσότερος ρεαλισμός στην εφαρμογή των ιδεολογικών αρχών, περισσότερο ολοκληρωμένη - σφαιρική αντιμετώπιση των προβλημάτων, περισσότερο θάρρος αλλά και γνώση στην υιοθέτηση των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων και, τέλος, περισσότερη υλοποίηση των εξαγγελιών που θεσμοθετούνται και που συνήθως μένουν στα χαρτιά ελλείψει οργανωτικής υποδομής και ενημέρωσης των αρμοδίων αρχών. Ίσως, εάν η σωφρονιστική μας νομοθεσία κατάφερε κάποτε να γεφυρώσει το μεγάλο χάσμα που συνεχώς τη χωρίζει από την πραγματικότητα, τότε οι φυλακές μας να γίνονταν πιο ανθρώπινες και οι κρατούμενοι σ' αυτές να ένοιωθαν πως η κοινωνία δεν τους έχει εγκαταλείψει. Αλλά το όνειρο αυτό φαίνεται ακόμη πολύ μακρινό για να γίνει σύντομα αλήθεια...

ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΙΔΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- Αλεξιάδη, Στ., Προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος, Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1983.
- Αλεξιάδη, Στ., Μπάκα Χρ., Λαφαζάνου, Θ., Ευαγγελάτου, Δ., Ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας, Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1988.
- Αναγνωστάκη, Στ., Παρατηρήσεις στο σχέδιο του νέου σωφρονιστικού κώδικα, Ποιν. Χρ. ΑΖ' 1987, 596-602.
- Δασκαλάκη, Ηλ., Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλάκισης, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 68Α, 1988, 38-47.

- Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την εξέταση του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας και των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων (επιστημονικοί συνεργάτες: Νέστωρ Κουράκης και Ιάκωβος Φαρσεδάκης), Έκθεση για την κατάσταση στις ελληνικές φυλακές και τις δυνατότητες βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας, Αθήνα, Ιούλιος 1994.
- Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, Οι Ελληνικές φυλακές. Από τον νόμο στην πραγματικότητα, Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1994.
- Καρούδη Β., Οι σκοποί της ποινής: Διεθνής εμπειρία και Ελληνική πραγματικότητα, περ. Σύγχρονα Θέματα, τ. 41-42, 1990, 12-19.
- Κουράκη Ν. (εκδ. επιμ.), Αντεγκληματική Πολιτική, Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1994.
- του ιδίου, Συνολική αποτίμηση και σύνδεση με το παρελθόν του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, εις: Κ.Δ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκη, Σωφρονιστική Νομοθεσία, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1995³ (συνεργασία Ν.Κουλούρη και Ν. Τσούλου), 75-106.
- Λαμπροπούλου Έφη, Η αντιμετώπιση του σωφρονιστικού προβλήματος από την Ελληνική σωφρονιστική πολιτική: More of the same or the same is different?, Ελλην. Επιθ. Εγκληματολογίας, τ. 5-10: 1990-92, 117-139.
- Μανωλεδάκη Ι., Η «σωφρονιστική» έκρηξη, Δίκαιο και Πολιτική, τ. 19-20, 1991, 5-12.
- Πανούση, Γ., Η σωφρονιστική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα, Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1989.
- Παρασκευόπουλου Ν., Σκέψεις για τα αίτια και τα αιτήματα της εξέγερσης των κρατουμένων, Δίκαιο και Πολιτική, τ. 19-20: 1991, 33-39.
- Σπινέλλη Κ., Θεσμικά πλαίσια, όρια και ιδεολογικό-πολιτικοί άξονες του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, εις: Κ.Δ. Σπινέλλη / Ν. Κουράκη, Σωφρονιστική Νομοθεσία (ό.π.), 17-74.
- Χαΐδου Α., Κριτικές παρατηρήσεις πάνω στον Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Σύγχρονα Θέματα, τ. 41-42, 1990, 108-112.